

dr hab. Jarosław Bąbka, prof. UZ
Zakład Pedagogiki Specjalnej i Profilaktyki Społecznej
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Zielonogórski

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgra Mateusza Szafrąńskiego pt. Kompetencje
kluczowe w procesie uczenia się przez całe życie w samoocenie pracowników
z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym napisanej
pod kierunkiem dr hab. Ditty Baczały, prof. UMK**

Problematyka rozprawy doktorskiej Pana mgra Mateusza Szafrąńskiego jest aktualna, ponieważ wpisuje się w założenia współczesnych paradygmatów pedagogiki specjalnej, a w szczególności paradygmatu społecznego, normalizacyjnego i emancypacyjnego (Krause 2010). Paradygmat społeczny i normalizacyjny uzasadnia przeciwdziałanie wykluczaniu społecznemu osób z ograniczeniami sprawności poprzez tworzenie proinkluzyjnych warunków funkcjonowania w zakresie edukacji, spędzania czasu wolnego, pracy zawodowej, samodzielnego na miarę możliwości mieszkania. Paradygmat emancypacyjny wiąże się z próbą wyzwolenia ludzi z niepełnosprawnością intelektualną z ograniczeń i stereotypów, jakie społeczeństwo przypisało im przez dziesięciolecia. Niestety grupa osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym jest ciągle jeszcze odbierana przez pryzmat ograniczeń i stereotypów, jakie społeczeństwo przypisało im przez dziesięciolecia, uznając za dewiantów, „wieczne dzieci”, osoby cofnięte do wieku dziecięcego lub starczego, osoby z odroczoną dorosłością (Cytowska 2012; Modrzewski 2007).

Głębszy sens recenzowanej rozprawy doktorskiej odbieram w kategorii idei przygotowania osób z niepełnosprawnością intelektualną do życia w zmieniającym się świecie poprzez wyposażenie ich w kompetencje, które umożliwiają realizację zadań rozwojowych, wynikających z różnych faz życia (Havighurst 1981). Prace psychologiczne dowodzą, że całe życie człowieka jest długotrwałym procesem adaptacji (Obuchowski 1985). Dlatego realizacja idei normalizacji nie może wyrażać się jedynie w dostosowaniu warunków życia do osób z niepełnosprawnością intelektualną. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną również muszą podjąć wysiłek dostosowania się do określonych wymagań, co wymaga od nich posiadania określonych zasobów oraz kompetencji. Oznacza to, że wyposażanie grupy osób z niepełnosprawnością intelektualną w niezbędne kompetencje, bez względu jak je nazwiemy czy kluczowe, czy adaptacyjne, trzeba widzieć w procesie całościowego uczenia się.

 1

Przedstawiona do oceny rozprawa liczy 236 stron wraz z bibliografią, netografią oraz aneksem zawierającym: Formularz zgody na udział w badaniu naukowym, Kwestionariusz testu do przeprowadzenia badań standaryzacyjnych oraz Kwestionariusz testu do przeprowadzenia badań właściwych, tj. *Test Kompetencji Kluczowych dla Dorosłych Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną* oraz Formularz konsultacji z sędziami kompetentnymi. W pracy zabrakło spisu tabel oraz spisu rysunków, które w pracy się znajdują. Praca składa się z wstępu, czterech rozdziałów teoretycznych, rozdziału uwzględniającego metodologiczne podstawy badań własnych, jednego rozdziału o charakterze empirycznym oraz rozdziału podsumowującego wraz z rekomendacjami dla praktyki. Bibliografia uwzględnia polskie oraz zagraniczne opracowania naukowe.

Autor w części teoretycznej rozprawy doktorskiej omówił cztery główne zagadnienia, które wynikają z tytułów rozdziałów: (1) Kapitał społeczny w perspektywie kompetencji kluczowych, (2) Kompetencje kluczowe w procesie uczenia się, (3) Dorosły człowiek z niepełnosprawnością intelektualną, (4) Nabywanie kompetencji kluczowych przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Jeden z podrozdziałów został zatytułowany od *Kapitału ludzkiego do kapitału społecznego – teoretyczne umocowanie pojęć*. Treści tego podrozdziału zostały ułożone według innej logiki. Najpierw opisano istotę kapitału społecznego, a potem wyjaśniono czym jest kapitał ludzki. Warto było zachować logikę wywodu zgodnie z tytułem podrozdziału.

U podstaw projektu badawczego znajduje się koncepcja kapitału społecznego według Perre'a Bourdieu, świadomie wybrana przez Autora rozprawy jako wiodąca, po opisanu ujęć problematyki według Jamesa Colemana, Roberta Putnama i Francisa Fukuyamy. Autor rozprawy na stronie 20 i 21 przyjmuje, że na kapitał ludzki składają się jedynie umiejętności człowieka, które dzięki odpowiedniemu inwestowaniu w nie mogą być kształtowane i rozwijane. Interesuje mnie jakie ostatecznie przyjęto ujęcie kapitału ludzkiego, ponieważ na stronie 12 określono kapitał ludzki jako zasób wiedzy, umiejętności i postaw. Rodzi się pytanie czy analizując problematykę kompetencji, w tym kluczowych, można kapitał ludzki sprowadzić tylko do umiejętności?

Dla zaprojektowanych badań własnych istotne znaczenie ma przegląd kompetencji kluczowych wynikających z Zalecenia Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 roku. Autor przyjął zabieg kompozycyjny polegający na wyodrębnieniu w tekście śródtytułów: definicja danej kompetencji oraz wykorzystanie kompetencji przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Treści dotyczące definicji kompetencji znaczenie wykraczają poza formułę: definiendum i definiens, bowiem odnoszą się funkcji omawianej

kompetencji czy jej uwarunkowań, co nie jest wadą, ale zaletą. Sugeruję zatem inną nazwę śródtytułu. W przypadku treści dotyczących wykorzystania kompetencji przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną warto byłoby pogłębić analizę dotyczącą stanu badań w analizowanych obszarach. Dzięki temu rozważania wyszłyby poza praktyczny aspekt działań, jak np. w przypadku opisanych kompetencji matematycznych czy świadomości i ekspresji kulturalnej. Przekonują mnie rozważania dotyczące np. wykorzystania przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną kompetencji obywatelskich oraz w zakresie przedsiębiorczości, w których Autor odwołuje się do dostępnych w tym zakresie wyników badań. Zdaję sobie sprawę, że w przypadku niektórych analizowanych obszarów kompetencji kluczowych niewiele jest opracowań na gruncie polskiej pedagogiki specjalnej.

Pozytywnie należy ocenić fragment dotyczący niepełnosprawności intelektualnej. Doktorant przedstawia funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną nie tylko w aspekcie trudności i ograniczeń, ale również zasobów, co uzasadnia realizację idei kształtowania kompetencji kluczowych w sposób zindywidualizowany oraz na miarę ich możliwości. Autor ze względu na przyjęte założenia teoretyczne i metodologicznie słusznie dokonuje wyboru paradygmatu emancypacyjnego i społecznego modelu niepełnosprawności.

Doktorant na stronie 83 rozprawy pisze: *Podejście emancypacyjne w dysertacji polega na przyjmowaniu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną rolę czynnych uczestników badań oraz ekspertów – konsultantów narzędzia badawczego.*

Bardzo wysoko oceniam przeprowadzenie przez Autora badań uczestniczących z udziałem osób z niepełnosprawnością intelektualną. Jednakże znacznie szerzej odczytuję związek całej rozprawy doktorskiej z paradygmatem emancypacyjnym. Inwestowanie w rozwój kompetencji kluczowych w procesie całościowego uczenia się osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną może sprzyjać pełniejszej realizacji zadań rozwojowych odpowiadającym kolejnym okresom życia (Havighurst 1981).

Europejskie i polskie rozwiązania prawne w kontekście emancypacji osób z niepełnosprawnością intelektualną są ważne dla podjętej problematyki, ponieważ uzasadniają zmiany dotyczące funkcjonowania w społeczeństwie analizowanej grupy. W przypadku przygotowania pracy do druku warto byłoby określić kryterium prezentowania poszczególnych dokumentów, np. ze względu na rangę dokumentów lub ich chronologię, a potem według przyjętego schematu je opisać.

Metodologiczne założenia dotyczące badań własnych zostały prawidłowo zaprojektowane. Badania zrealizowano zgodnie z założeniami strategii ilościowej. Autor sformułował problem główny, który odnosi się do poszukiwania związków pomiędzy

zmiennymi. W celu badań na stronie 128 pojawia się informacja o poszukiwaniu zależności pomiędzy poziomem wybranych umiejętności z zakresu 8. kluczowych kompetencji a między innymi stopniem niepełnosprawności intelektualnej.

Było nim poznanie zależności między poziomem wybranych umiejętności z zakresu 8. kluczowych kompetencji (kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji; kompetencje w zakresie wielojęzyczności; kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii; kompetencje cyfrowe; kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się; kompetencje obywatelskie; kompetencje w zakresie przedsiębiorczości; kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej), nabytych w procesie uczenia się przez całe życie a stopniem niepełnosprawności intelektualnej, płcią, wiekiem, typem ukończonej szkoły, stanowiskiem pracy oraz ukończonymi szkoleniami.

Pragnę zwrócić uwagę, że badaniami objęto osoby z niepełnosprawnością intelektualną, natomiast takiej zmiennej niezależnej jak stopień niepełnosprawności intelektualnej nie wyodrębniono, ani też nie poszukiwano różnic istotnych statystycznie pomiędzy np. wynikami uzyskanymi przez badanych z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną a wynikami odnoszącymi się do osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu znacznym. W przypadku opisu celu pomiaru na stronie 131 taka usterka już nie występuje. Choć Autor nie sformułował celu praktycznego, to w trzeciej części przedstawił rekomendacje dla praktyki, a na stronie 128 w rozdziale *Strategia i schemat badań* poinformował o sformułowaniu rekomendacji dla praktyki kształcenia specjalnego jako konsekwencji uzyskanych wyników badań. Zmienne i ich wskaźniki zostały prawidłowo zdefiniowane. Bardzo wysoko oceniam podjęty przez Autora wysiłek skonstruowania autorskiego narzędzia oraz jego standaryzacji. Doktorant słusznie zauważył, że badania z osobami z niepełnosprawnością intelektualną zazwyczaj są realizowane w paradygmacie interpretatywnym. Nie jest łatwo skonstruować narzędzie do wykorzystania w badaniach ilościowych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Tym bardziej doceniam odwagę i wysiłek Doktoranta. Opisana procedura postępowania oraz wyniki badań dotyczące mocy dyskryminacyjnej i rzetelności opracowanego testu świadczą o tym, że Autor rozprawy posiada bardzo wysokie kompetencje w zakresie realizacji badań ilościowych. Autor wykorzystał celowy dobór próby do realizacji badań właściwych, ale na stronie 146 wyjaśnił dlaczego próba badawcza nie mogła być dobrana losowo. Grupa badawcza została scharakteryzowana ze względu na płeć, typ ukończonej szkoły, stanowisko pracy, ukończone szkolenia. Zabrakło mi charakterystyki badanych osób ze względu na wiek jako zmiennej niezależnej. W tabeli nr 20 znajduje się jedynie informacja na temat średniej arytmetycznej wieku badanych. Dane na temu wieku badanych osób

w jakimś stopniu pozwoliłyby wnioskować o ich doświadczeniach życiowych, które wyjaśniałyby proces nabywania określonych kompetencji kluczowych. Każde badanie naukowe wymaga przestrzegania zasad etyki. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną są szczególnie wrażliwą grupą społeczną i nie powinny w trakcie badań gromadzić negatywnych doświadczeń. Ważne jest, że projekt badawczy Autora uzyskał zgodę na realizację badań Wydziałowej Komisji ds. Etyki Badań na Wydziale Filozofii i Nauk Społecznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Paradygmat pozytywistyczny wiąże się z tym, że badania ilościowe cechuje rygorystyczny metodologiczny oraz konieczność poprawnego wnioskowania statystycznego. Autor rozprawy wykorzystał różne testy statystyczne (Shapiro-Wilka, analizę korelacji r Pearsona, test t Studenta, U Manna-Whitneya oraz H Kruskala-Wallis). Doktorant prawidłowo zinterpretował uzyskane wyniki badań, które zostały przedstawione w ujęciach tabelarycznych oraz na wykresie. Analiza i interpretacja zgromadzonego materiału empirycznego pozwoliła uzyskać odpowiedź na sformułowany problem badawczy. Opisane wyniki badań w tej części pracy stanowią punkt wyjścia do przedstawienia przez Autora różnych stanowisk teoretycznych, rozwiązań praktycznych, a także danych z badań innych autorów wiążących się w jakimś stopniu z analizowanymi zależnościami pomiędzy zmiennymi.

Dopełnienie rozważań stanowi rozdział VII zatytułowany *Kapitał społeczny kontekstem badań*, który odbieram jak próbę dyskusji uzyskanych wyników badań w kontekście przyjętej perspektywy teoretycznej. Zabrakło mi w tej części pracy spojrzenia na uzyskane wyniki badań z metapoziomu oraz ukazania wyraźnego ich związku z kapitałem społecznym. Zawarte w tej części pracy informacje mogą stanowić co najwyżej dopełnienie wniosków z badań w kontekście teorii wiodącej. Rekomendacje dla praktyki są warte rozważania w zakresie trzech form uczenia się: formalnego, pozaformalnego i nieformalnego.

Konkluzja

Przedstawiona do recenzji praca stanowi ciekawy projekt badawczy. Walorem zrealizowanej koncepcji badawczej jest opracowanie *Testu Kompetencji Kluczowych dla Dorosłych Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną* oraz jego standaryzacja. Żywię nadzieję, że opracowany kwestionariusz będzie udoskonalany oraz znajdzie zastosowanie w praktyce rehabilitacji zawodowej osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Przedstawiona do recenzji praca spełnia warunki określone w Ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. U. 2003, Nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami). Wnioskuje o dopuszczenie Pana mgra Mateusza Szafrąńskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Zielona Góra, 29.11.2022

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized, cursive letters that appear to be 'M. Szafranski'.